

Е. Н. Бұхарбаев, оқытушысы, полиция аға лейтенанты (ҚР ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы)

КӨЛІКТЕГІ ҚЫЛМЫСТАРДЫҢ ЖАЛПЫ СИПАТТАМАСЫ

Егер жалпылама алатын болсақ, кәлік қылмысы, яғни қылмыстар ұғымдары және кәліктік-әкімшілік деликті, яғни құқық бұзушылық, екі ұғымдар жалпы кәрсеткішке — «құқық бұзушылық» ұғымына келіп саяды. «delict» латын термині этимологиялық тұрғыдан «құқық бұзушылық» сияқты әлеуметтік құбылысты білдіреді. Кәптеген заңгер ғалымдардың арқа-сында «деликт» термині біраз тарлау шеңберде, яғни азаматтық-құқықтық, әкімшілік-құқық-тық және тәртіптік-құқықтық тәртіптегі құқық бұзушылықтарға қатысты пайдаланыла баста-ды, сонымен қатар қылмыс сол деликтінің әзі болып табылады, бірақ бұрыннан айтылып жүргендей «delictum sui generis», яғни «айрықша текті құқық бұзушылық». Келтірілген сөз тіркесі (терминология) қылмыстық құқық заңгер-мамандарының аясы арасында қолданыла-тындығын атап өткен жән. Бұл ретте, осы формула қылмыстық құқықтың жалпы бәлімінде қандай да бір институтының ұғымына жатпайтын қылмыстық әрекеттерді бәліп кәрсету үшін пайдаланылады. Осылайша, ауыр, аса ауыр қылмысты алдын ала уәде берілген жасыру-дың құрамы қылмысқа қатысуды құрайды, ал сол жасыру, егер оған алдын ала уәде берілген жағдайда, қылмысқа қатысу ретінде емес, delictum sui generis, яғни айрықша текті құқық бұзушылық ретінде қарастырылады.

Кәлікті пайдалану саласындағы қылмыс деликтісін қылмыскер (әкімшілік) деликтісінен ажырату үшін пайдаланылатын критерийлерге байланысты сөз қозғалады. Қылмыстық репрессияны гуманизациялау қарқынына, яғни бірқатар қылмыстарды, оның ішінде кәліктік қылмыстарды декриминализациялау, оларды әкімшілік деликтілер (теріс қылықтар) қатары-на жатқызуға байланысты мәселе айрықша кәкейтестілікке ие болады.

Барлық деликтілердің негізінде сандық және сапалық әлшеуіштерді ескере отырып, оларды түрлерге жіктеуге мүмкіндік беретін жалпы нәрсе салынуы керек. Құқықтық әдебиетте қалып-тасқан пікір бойынша осындай қасиеттер қоғамдық қауіптілік ретінде қызмет етеді¹, 5—6. Кей-бір авторлар әлі де қоғамдық қауіптілік тек қылмыстарға, ал қалған барлық құқық бұзушы-лықтарға қоғамдық зиян ғана тән болып келеді деп есептейді. Біздің ұстанымға келетін бол-сақ, біз қоғамдық қауіптілікке барлық дерлік құқық бұзушылықтар қасиеттеріне жатқызған пікірге қосыламыз. «Қоғамдық қауіптілік» ұстанымын теріс қылықтарға қатысты «қоғамдық зиян» ұғымына ауыстыру тілдік эквилибристика, яғни сопылардың жаттығуы сияқты кәрінеді.

Қазақста Республикасы қолданыстағы заңнамасының шамамен бестен бір бәлігі әкімшілік құқық саласына, тәрттен бір бәлігі — кәлікте, әндірісте және әскери қызметтегі тәртіпке бай-ланысты болып келеді. Қылмыскер тұлғасының және қылмыстың әзінің қалыптасуының күр-делі процесі әкімшілік және басқа да ережелер ортақ тіршілігінің жадау әкімшілік ереже-лерін бұзудың тұтас сатыларынан өтеді. Тіпті, ҚК-тің 344, 345-баптары бойынша абайсыз қылмыстар істері бойынша, біздің зерттеуіміз кәрсеткендей, қылмыс жасағанға дейін кәпте-ген кінәлі тұлғаларға тәртіптік және әкімшілік әсердегі шаралар қолданылған. Осыған ұқсас деректер басқа да кәптеген авторлардың еңбектерінде бар (К. В. Ахмедов, А. И. Коробеев, К. В. Нигол, Н. Ф. Кузнецова). Сандық кәрсеткіш критерийі ретінде әкімшілік деликтіні қыл-мыстан ажырату үшін пайдалану есебіне А. И. Мурзиновтың сілтемесін келтіруге болады, онда сындарлы шегіне жете отырып, қоғамдық қауіптің концентрациясы міндетті түрде құқық бұзушылықтың осы түріне тән қоғамдық қауіп сапасының пайда болуына әкеліп соқ-тырады²; 3, 127—128. Осыған дейін айтылғандай, кәліктік қылмыстардың құрамдары олардың объективті жағы-нан әрекеттен (қауіпсіздік ережелерін бұзу) және туындаған қоғамдық қауіпті нәтижеден тұратындығымен ерекше болып табылады.

Бұл жердегі қайшылық тудыратын құбылыс, абстрактілі түрде алынған, басқа белгімен (салдармен) байланыстан тыс оқшауланған әрекеттің әзі (қауіпсіздік ережелерін бұзу) қыл-мыс емес, ал әкімшілік деликті құрамын тудырады. Яғни, критерийді сандық көрсеткіштерден емес, олар ҚК-те қарастырылған қоғамға қауіпті нәтиже тудыруға байланысты ие бола-тын әрекеттің (құқық бұзушылықтың) объективті сапалы қасиеттерден, яғни қылмыстық қасиеттерден, қауіптің деңгейінен іздеген жән. Қауіп деңгейі бағалау санаты болып табылады. Қоғамдық қауіп деңгейін әкімшілік кәліктік деликтіні кәліктік қылмыстық деликтіден ажырату критерийі ретінде бағалау аса қиындық тудырмайды, әйткені олардың арасындағы тарау ретінде қоғамдық қауіпті салдардың барлығы немесе жоқтығы қызмет етеді, ол туралы қылмыстық заңда немесе әкімшілік кодексте көрсетілетін болады. Осылайша, жүргізушінің озып кету ережелерін бұзуы әкімшілік теріс қылықты құрайды, ал адамдарды жазатайым оқиғаға ұшыратқан апат тудырған құқық бұзушылық Қазақстан Республикасы ҚК-нің 345-бабының 1, 2, 3-бөлімдерінде қарастырылған кәліктік қылмыстар құрамын жасайды.

Әкімшілік құқық бұзушылықтармен салыстырғанда, кәліктегі қылмыстар үшін, қауіпсіздік ережелерін бұзу фактісі үшін емес, тек осы ережелерді бұзу арқылы адам денсаулығына зиян келтіру, оны әліміне әкеліп соқтыратын немесе айтарлықтай материалдық шығын келті-ретін жағдайда қылмыстық қудалау басталады. Барлық басқа белгілер қоғамдық қауіпті қыл-мыстық бағалау шектерінде пайдаланылуы және осы әр тектес деликтілерді кәлікті пайдалана-ну саласында бір-бірінен ажырату үшін емес, жасалған кәліктік қылмыс үшін, қарастырыла-тын жазалауды жекешелендіру үшін ескерілуі мүмкін^{4, 3}.

Қарағанды қаласы Прокуратурасының статистикасына сүйенер болсақ, 2016 жылдың қаңтар айының өзінде Қарағанды қаласы аумағында 12 жол кәлік оқиғасы тіркелген, соның сал-дарынан 2 адам қайтыс болды және 10 адам түрлі дәрежедегі жарақат алды. Өткен жылдың салыстырмалы кезеңімен салыстырғанда жол кәлік оқиғасы саны бойынша 14,3 % (14-тен 12 дейін) төмендеу байқалады, яғни жарақат алғандардың саны бойынша 44,4 % (18-ден 10 дейін) және қайтыс болғандардың саны — 200,0 % (0-ден 2 дейін).

2016 жылдың 15 және 17 ақпан аралығында апаттылықтың әсуін болдырмау мен жол қозғалыс қағидаларын анықтау мақсатында Қарағанды қаласының аумағында «Қауіпсіз жол» республикалық жедел алдын алу іс-шарасы өткізілді.

1 Кисин В. Р. Административное правонарушение: понятие, состав, квалификация. — М., 1991.

2 См.: Бахрах Д. К. Административное право России. — М., 2000.

3 См.: Братусь С. К. Юридическая ответственность и законность. — М., 2001.

4 Мурзинов А. И. Преступление и административное правонарушение. — М., 1985.